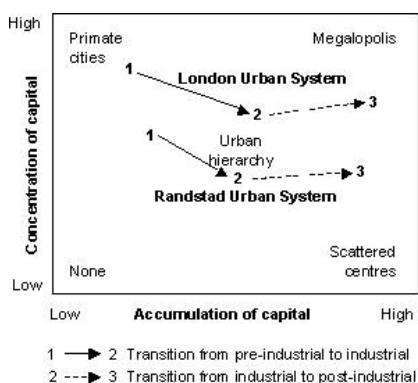

Evropský sídelní systém – současné analýzy

Moderní evropský systém

Historik Tilly charakterizuje vývoj sídelního systému pomocí dvou dimenzí – 1. akumulace kapitálu (množství kapitálu akumulovaného v národní ekonomice vzhledem k jiným národním ekonomikám) a 2. koncentrace kapitálu (vyjadřuje, do jaké míry je národní kapitál koncentrován v daném národním sídelním systému). Tilly naznačuje, že poměr mezi stupněm akumulace kapitálu a jeho koncentrací vytvořil předpoklady pro vývoj sídelních systémů s vysokou mírou setrvačnosti.

Obrázek naznačuje příklad vývoje Londýna v anglickém sídelním systému a Randstadu v holandském systému osídlení. V pre-industriálním období byla akumulace kapitálu v Anglii na poměrně nízké úrovni v porovnání s jinými státy, avšak už od 17. století byl Londýn jasným centrem (při nízké akumulaci vysoká koncentrace). Anglický sídelní systém lze tedy v pre-industriálním období označit jako dominovaný „primátním“ městem. V souvislosti s industrializací se však tento systém vyvinul k vyšší akumulaci a nižší koncentraci.

Stejně tak byl Amsterdam centrem bohatých holandských provincií, nicméně v důsledku dobrého napojení ostatních holandských měst nebyla koncentrace tak vysoká, jako v případě Anglie a dělba práce tak vytvořila hierarchicky odstupňovaný systém. V industriálním období v důsledku opožděného industrializačního procesu zaostalo Nizozemí za Anglií co do akumulace kapitálu a dále industrializační proces v periferních východních a jižních regionech posunul sídelní systém ke stavu rozptýlených měst (mj. díky ztrátě vlivu Amsterdamu).

chápaní jádra a periferie

Systematicky nerovnoměrný regionální vývoj městské Evropy byl naznačen už Rokkanem, který viděl v pre-industriálním období dvě osy rozdělení Evropy – západo-východní gradient charakterizující ekonomickou vyspělost a kulturní gradient na ose mezi převážně protestantským severem a katolickým jihem. Industrializace a pozdější spuštění železné opony pak do jisté míry významy těchto os pozměnily – nastoupily významné ekonomické rozdíly mezi severem a jihem a kulturní rozdíly mezi západem a východem Evropy.

Poněkud jiný pohled nabízí Wallerstein, který vidí jako stěžejní nástup holandské hegemonie kumulující bohatství z obchodu s atlantickými trhy (severní Německo, atlantické pobřeží Francie, Anglie), jež zatlačil do pozice semi-periferie mediteránní jádro (včetně severní Itálie). Industrializace na jednu stranu posílila rozdíl mezi severem a jihem, na straně druhé její difúzní charakter způsobil ekonomický růst vybraných území střední a východní Evropy, Porýní a části Středomoří – Katalánsko a severní Itálie.

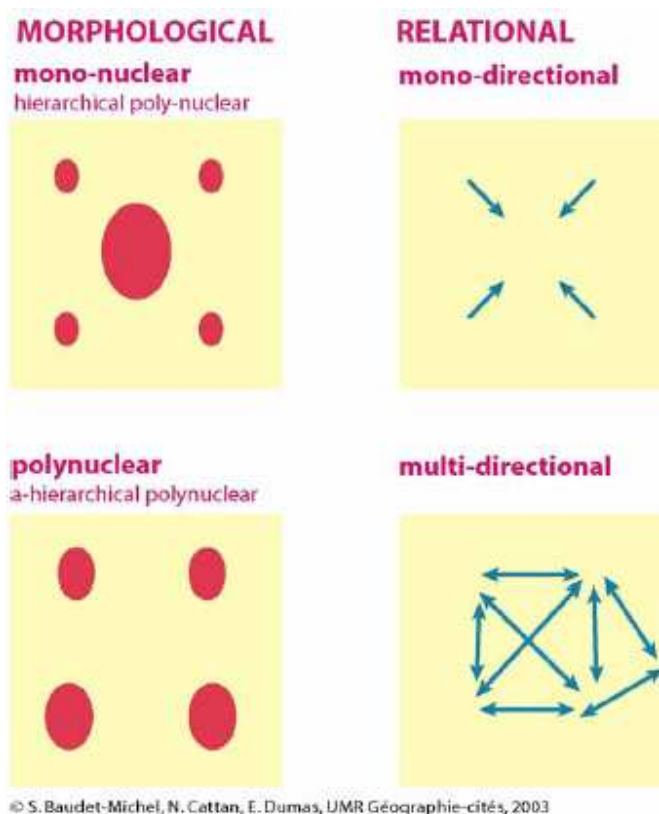
V moderním období je patrně nejvíce frekventovanou představou rozložení evropského jádra a periferie idea tzv. Modrého Banánu, tj. území táhnoucího se z jihovýchodní Anglie do severní Itálie (takto bylo evropské jádro znázorněno poprvé před rokem 1989 francouzskou regionálně-plánovací institucí DATAR). Toto zobrazení se posléze stalo předmětem velkého množství spíše politicky motivovaných úprav vedených snahou zachytit význam národních center a jejich příslušnost k evropskému ekonomickému těžišti.

Tato zjednodušující zobrazení byla velice často kritizována a to především kvůli základnímu metodickému přístupu, založeném na tradičním hodnocení „atributových ukazatelů“ města a regionů bez zohlednění jakýchkoli vztahových indikátorů. Mnohem přesnější metaforou Evropy je přitom „hrozen“ ztělesňující především polycentrický charakter městské Evropy s rozdílnými hierarchickými úrovněmi.

Analytické pojmy

Při výzkumu (nejen) evropského sídelního systému lze sledovat dva typy aspektů, resp. dvě kategorie hierarchického uspořádání sídel:

1. **morfologické** – soubor měst/sídel strukturujeme na základě významu/velikosti/váhy/specializace jednotlivých měst. Morfologická strukturace nám umožňuje sledovat míru významnosti jednotlivých hierarchických úrovní sídel v rámci sídelního systému a usuzovat na míru morfologické monocentricity či polycentricity daného systému. Polycentricitu můžeme přitom chápat jako specifickou variantu hierarchického uspořádání souboru sídel, který je charakteristický
2. **relační /vztahové** – soubor měst/sídel strukturujeme na základě vztahů mezi jednotlivými městy stejných či různých velikostí/hierarchických úrovní. Relační strukturace nám umožňuje hodnotit provázanost, otevřenost či uzavřenost sídelního systému v rámci či napříč jednotlivými hierarchickými úrovněmi, resp. usuzovat na míru vztahové monocentricity či polycentricity daného systému.

Morfologická hierarchie využívá často konceptů rank-size rule či centrálních míst. Relační hierarchizaci naopak nelze těsně spojovat s nějakým ustáleným konceptem či metodologií.

Veškeré analýzy jsou samozřejmě ovlivněny způsobem definice sídla/města. Zde se v průběhu moderních výzkumů sídelních systémů přístup ustálil na dvou variantách:

- funkční vymezení sídla, většinou kalkulující s pracovní dojížděkou (délkou, objemem, intenzitou) či jiným typem funkčních vztahů a aplikující různé limitní hranice pro velikost jádra, resp. zázemí;
- morfologické vymezení sídla využívající zpravidla ukazatele hustoty zástavby.

Morfologické analýzy/typologie

Z hlediska morfologicko-vztahové hierarchizace lze v evropském prostoru v zásadě vymežit 3 typy organizačních modelů osídlení:

1. **pařížský model** – jasně hierarchická struktura s centrálním pólem dominujícím poměrně rozsáhlému území, ve kterém se nalézají relativně malá sídla v závislém funkčním postavení (pařížská pánev, centrální Španělsko, jihovýchodní Anglie);
2. **rýnský model** – velký počet relativně silných center podobné velikosti v relativní blízkosti a s malými sférami vlivu (rýnské regiony, severovýchodní Itálie, alpské regiony);
3. **periferní model** – přechodný model mezi výše popsány – regionální metropole poskytuje služby vyššího řádu v rámci poměrně široké oblasti – vzdálenost je víceméně „ochraňuje“ před vlivem blízkosti národních center a mohou hrát roli významných sekundárních center (jižní Itálie, východní Německo, střední a východní Evropa).

K vytvoření morfologické hierarchie se většinou využívá multikriteriálních přístupů. Známá je například Brunetova klasifikace získaná jako syntéza výsledků za 16 dílčích ukazatelů. Je příkladem situace, kdy města získávají určitou mezinárodní roli a pozici čistě na základě své specializované mezinárodní funkce – viz např. Lyon, Stuttgart, Lyon, Basel.

Tzv. skupina P.A.R.I.S. rozšířila čistě atributové ukazatele i o některá vztahová data (která však opět použila pouze atributovým způsobem), resp. o vybrané vývojové ukazatele. Výsledkem bylo jemnější rozlišení významu hodnocených evropských měst, resp. poznatek, že zasíťování evropských měst je do značné míry závislé na konfiguraci národního systému měst.

Studie Rozenblatové se orientovaly na definování hierarchických úrovní jednotlivých měst pomocí studia lokalizačních politik firem, resp. jejich ústředí. Ty byly ovlivněny zejména velikostí sídel a jejich blízkostí k politickým a ekonomickým rozhodovacím centrům.

Například projekt ESPON využívá několika ukazatelů k zachycení a porovnání morfologické struktury (v národním měřítku). Jedním z nich je např. hodnocení sklonu regresní křivky rank-size rozdělení, resp. stupeň odchylky největšího města od regresní čáry. Rank-size rozdělení je přitom možné kalkulovat jak pro demografické velikosti, tak např. i pro ekonomické velikosti měš v rámci příslušných národních systémů.

Z tohoto hodnocení vychází evropský sídlní systém jako relativně polycentrický bez existence nějaké evropského „superhlavního“ města.

Z hlediska rozložení center v evropském prostoru byly vytvářeny projektem ESPON tzv. oblasti služeb, tj. oblasti přičleňované dle vzdušné vzdálenosti (v budoucnu dle dopravních - časových a finančních – nákladů) k definovaným centrům. Na základě tohoto rozdělení byly vypočítány lokalizační indexy, tj. ukazatele vyjadřující rovnoměrnost, resp. nerovnoměrnost rozložení center.

K vymezení vztahů v prostoru byly v rámci ESPONu počítány nikoli aktuální vztahy, nýbrž vztahy potenciální dané úrovní silniční, železniční a letecké dostupnosti. Tyto modelové potenciály interakcí pak byly poměřovány s populační velikostí sídla – výsledkem je poměrně optimistická situace, kdy řada měst střední velikosti zaznamenává poměrně dobré úrovně dostupnosti.

Manuel Castells:

„... major cities throughout Europe constitute the nervous system of the economic and political body of the continent. The more nation-states wane (zoslábne), the more cities emerge as the driving force in the making of a new European society...“

Horizontální vztahy v evropském sídelním systému

Taylorovo hodnocení evropských měst je založeno na podobné metodě použité autorem při hodnocení globálních měst. Na základě sledování rozložení kanceláří firem progresivního terciéru v 53 evropských městech bylo metodou analýzy hlavních komponent definováno 5 hlavních typů geografického rozložení těchto služeb:

Evropská městská páteř

1. **menší páteřní města** – jedná se o statisticky nejdůležitější komponentu zahrnující 28 měst. Významné hodnoty zátěží signalizují severo-jihní rozsah tohoto typu od Skandinávie/Pobaltí (Gothenburg) přes Nizozemí (Rotterdam, Utrecht, Haag, Antverpy), Německo (Hamburg, Kolín n. R., Drážďany, Stuttgart, Mnichov) do severní Itálie (Bologna, Turín, Janov). V tomto komplexu služeb jednoznačně převládá účetnictví, naopak slabý je subsektor bankovní.
2. **velká páteřní města** – tato komponenta zahrnuje 19 měst, včetně alpha a beta world cities. Typický korporátní mix těchto měst je dominovaný bankovním sektorem.

Vnější městské regiony

3. **vnější trojúhelník měst** – kombinace skandinávských/severoevropských, iberských/západomediterránních a balkánských/CEEC měst.
4. **východoevropská města**
5. **města britských ostrovů**